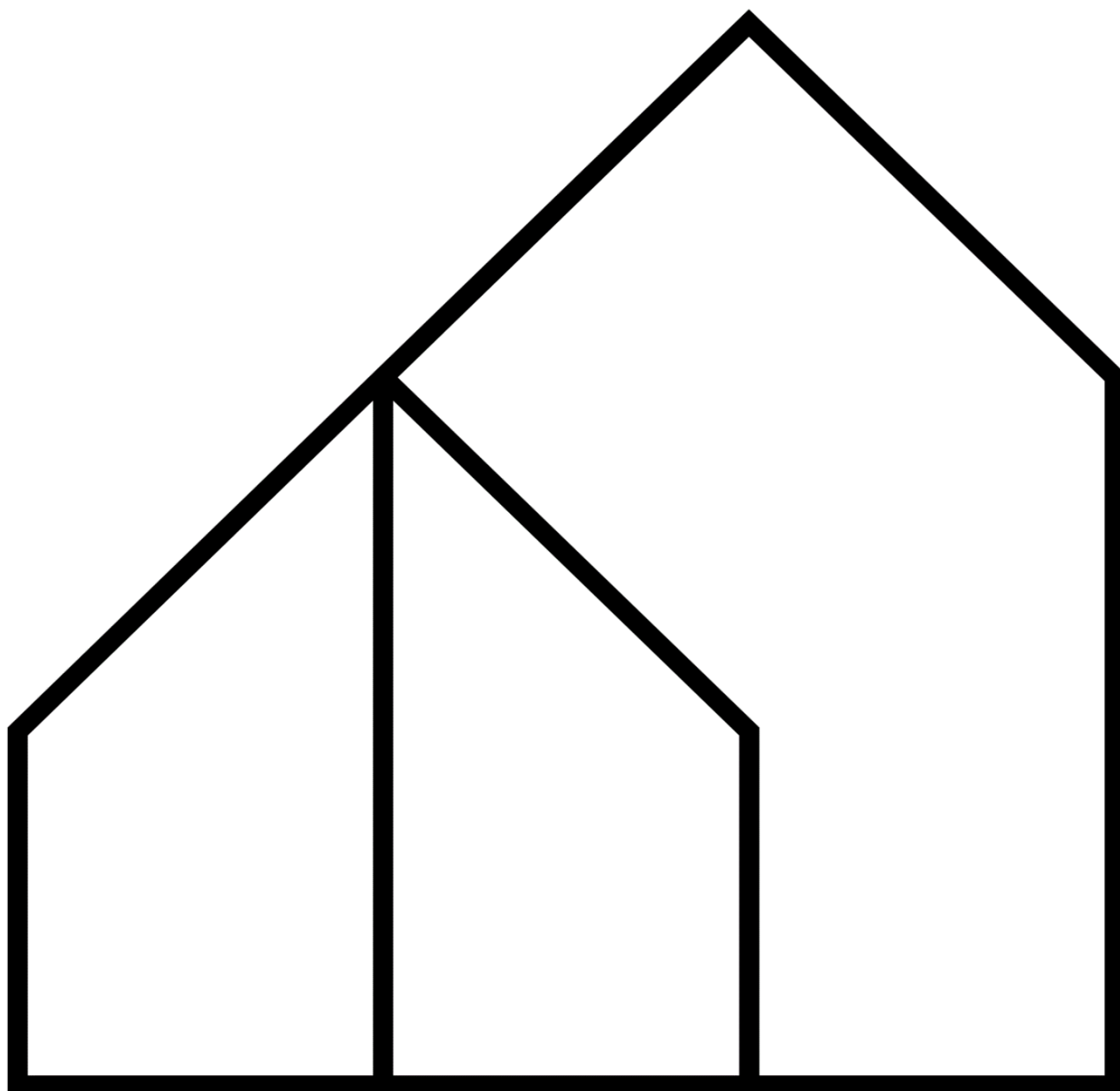

AANBEVELINGENNOTA VOOR PSYCHISCH KWETSBAREN IN DETENTIE: Forensische zorghuizen

“Net zoals een arts zijn instrumenten moet ontsmetten alvorens te opereren om zo infecties te voorkomen, zo moet ook het milieu waarin mensen met psychische kwetsbaarheid verblijven zodanig georganiseerd worden dat de situatie niet erger wordt. In het geval die persoon van zijn vrijheid wordt beroofd als straf, doe je dat dus beter niet in een gevangenis maar in een detentiehuis.”

INLEIDING	
PIJLER 1: KLEINSCHALIGHEID	3
1. Wat is kleinschaligheid?	5
2. Bouwstenen voor een kleinschalige werking	5
2.1 Goede communicatie, directe informatie	5
2.2 Persoonsgerichte, geïntegreerde werking	6
2.3 Verantwoordelijkheid	7
2.4 Het belang van regionale inbedding	7
PIJLER 2: DIFFERENTIATIE	8
1. Profiel van psychisch kwetsbaren	8
2. Het juridisch kader	8
3. Balans tussen zorg en justitie	8
4. Behoeften van mensen met psychische kwetsbaarheid	9
4.1. leidende modellen binnen forensische context	9
4.2. Institutionele psychotherapie	10
4.3. Trauma-geïnformeerde zorg	10
4.4. Werken met ervaringsdeskundigen	11
4.5. Rol van context in zorg voor gedetineerden met psychiatrische kwetsbaarheid	11
5. Begeleiding	12
6. Oplossingsplan	14
7. Personeelsplan	14
8. Differentiatie in beveiliging en architectuur	15
8.1 Beveiliging	15
8.2 Differentiatie in architectuur	16
PIJLER 3: MAATSCHAPPELIJKE VERANKERING	17
1. Het detentiehuis en zijn omgeving	17
2. Dubbel gebruik van ruimtes	17
3. Keuze van de geschikte locatie	17
4. Buurtplan: welcome to my backyard	17
5. Realisatie van een detentiehuis	18
SUGGESTIES	19

INLEIDING

In 2012 publiceerde VZW De Huizen het boek 'Huizen, naar een duurzame penitentiaire aanpak'¹. In dat boek werden de pijnpunten van de huidige Belgische penitentiaire praktijk, maar bovenal de krijtlijnen van een nieuwe penitentiaire praktijk omschreven. Kleinschaligheid, differentiatie en maatschappelijke verankering zijn de drie pijlers van een detentie in normale omstandigheden die participatief, herstellend en veilig kan zijn. Het detentiehuis is de materiële vertaling van die principes en meteen ook het dragende beeld voor de detentie die aangepast is aan de maatschappelijke verwachtingen in de 21ste eeuw.

De moeilijke verhouding van de gevangenis als concept van de industriële tijd, met de nieuwe wereld waarin we leven, is geen louter Belgisch probleem. Geen wonder dat het detentieconcept van vzw De Huizen snel internationaal werd opgepikt (zie www.rescaled.org). Van een strafuitvoering die binnen de samenleving staat, kan je wel verwachten dat ze de reïntegratie van gedetineerden bevordert.

VZW De Huizen wil aan de hand van aanbevelingennota's duidelijk maken dat differentiatie nodig is om de vrijheidsberoving op een zinvolle manier in te vullen. We hopen op die manier, stap voor stap, de penitentiaire revolutie in beweging te krijgen. In 2017 publiceerde vzw De Huizen een eerste 'aanbevelingennota voor kwalitatieve succesvolle transitiehuizen'. Deze resulteerde in een private oproep tot de ontwikkeling van transitiehuizen. In 2018 is vzw De Huizen gestart met een volgende doelgroep die binnen de klassieke gevangenis absoluut verloren geraakt. Het betreft de jonge gedetineerden onder de 25 jaar. Als er één

doelgroep is waarvoor een aparte benadering noodzakelijk is, dan is het de groep van jongvolwassenen, die ergens tussen wal en schip vallen. De 'aanbevelingennota voor kwalitatieve en succesvolle loopplankhuizen' is hieruit gegroeid.

Tijdens de focus op jongvolwassen kwam ook de stijgende aandacht voor kinderen van ouders in detentie. Deze werkgroep resulteerde in een nieuwe nota specifiek voor 'Ouderschap vanuit detentie, nl moeder-kindhuizen.'

In 2020 werden bij de samenstelling van de nieuwe regering beide initiatieven opgenomen in het regeerakkoord:

*"In samenwerking met de deelstaten creëert de federale overheid het nodige kader opdat de reïntegratie van gedetineerden vanaf de start van de straftoemeting actief zou worden voorbereid via individuele detentieplannen, een versterking van de psychosociale diensten, en het verder uitbouwen van kleinschalige detentieprojecten voor bepaalde groepen gedetineerden (vb. ouders met kinderen, gedetineerden kort voor vrijlating, jonge ouders, ...)."*²

We zijn verheugd te zien dat deze groepen de nodige aandacht krijgen. In 2021-2022 lag onze focus bijgevolg vooral op de ontwikkeling van deze eerste detentiehuisen.

Evengoed stellen we vast dat de tijd rijp is om ons te focussen op een volgende doelgroep.

Vanuit het gevangeniswezen wordt duidelijk dat enerzijds de vergrijzing toeneemt wat bepaalde specifieke noden met zich meebrengt. Anderzijds merken we een opvallende toename van mensen met een psychische kwetsbaarheid.

---

¹ CLAUS, H., e.a. 'De Huizen, naar een duurzame penitentiaire aanpak', 2012.

² MAGETTE, P. & DE CROO, A., 'Formatienota: Verslag van de formateurs', Brussel, 30 september 2020, p. 61.

Graag willen we in deze nota meer aandacht geven aan deze laatste doelgroep.

Mensen met een psychische kwetsbaarheid in detentie

Internationaal onderzoek toont consistent aan dat psychische gezondheidsproblemen disproportioneel vaker voorkomen bij gedetineerden in vergelijking met de algemene bevolking. Dit vormt zowel een uitdaging als een opportuniteit om tegemoet te komen aan de zorgbehoeften van deze kwetsbare populatie.

“Uit grootschalig onderzoek bij gedetineerden in België blijkt dat bijna de helft (46%) ooit formeel gediagnosticeerd is met een psychiatrische stoornis. Tijdens de detentie rapporteert een derde van de gedetineerden ernstige psychische klachten (37%), illegaal druggebruik (30 tot 35%) en het gebruik van voorgeschreven psychofarmaca (36 tot 38%).”³

Evengoed wijst wetenschappelijk onderzoek op de noodzaak en effectiviteit van psychologische hulpverlening aan gedetineerden met psychische gezondheidsproblemen.

Het aanbieden van passende geestelijke gezondheidszorg vormt echter geen sinecure in detentie. Uitdagingen in dit opzicht betreffen onder andere:

- (1) de complexiteit van de psychiatrische problematiek bij gedetineerden,
- (2) de gevangeniscontext zelf, die gericht is op controle en veiligheid, en daarmee als ‘anti-therapeutisch’ kan worden bestempeld, en (3) het feit dat (geestelijke) gezondheidszorg niet de primaire focus vormt binnen de detentiecontext, waardoor dit aanbod gemakkelijk onder druk komt te staan.

Meer en meer wordt duidelijk dat de focus op ondersteuning en zorg in een klassieke gevangenisstructuur onhaalbaar blijkt. Op crisismomenten, die soms gepaard gaan met druggebruik, een acting-out,... is de zorgnood voor gedetineerden vaak het hoogst. Het gevangenisregime heeft evenwel een traditie van

op dit ‘ageren’ te re-ageren met tuchtmaatregelen.

Zo kan er vanuit veiligheidsoverwegingen beslist worden dat iemand enkel individuele contacten mag hebben hoewel individueel contact voor die mensen in een acute psychose soms veel bedreigender is en de aanwezigheid van een groep waarin men even kan ‘zijn’ of ‘verdwijnen’ zonder appèl een stabiliserend effect heeft.

Ondanks ieders goede intenties blijkt de realiteit van de gevangeniscontext gewoon té intrusief om mensen met psychiatrische problematiek te behandelen.⁴

In het algemeen is de kans groot dat mensen daar zieker en gevaarlijker worden.

-zieker: isolatie, opsluiting, te weinig menselijk contact, beperkte medische zorgen, depressieve en angstklachten,...

-Gevaarlijker: het toestandsbeeld van de pathologie verslechtert vaak.

Mensen met een psychische kwetsbaarheid die van hun vrijheid worden beroofd, hebben in geen enkel geval baat bij grootschaligheid en institutionalisering. Noch gevangenen, noch FPC's doen recht aan de individualiteit van hun lijden en hun juridisch statuut is eigenlijk irrelevant.

We kunnen er bijgevolg niet om heen dat we binnen de detentiecontext rekening moeten houden met de noden van de gedetineerden. Aangezien meer en meer gedetineerden een psychische kwetsbaarheid vertonen, dringt de vraag zich op hoe we de detentiecontext hierop kunnen aanpassen. Een detentiehuis als concept kan hier een antwoord op bieden. Het biedt de mogelijkheid om de periode van vrijheidsberoving net te gebruiken om de psychische gezondheid van deze kwetsbare populatie te verbeteren.

“Met een goede en effectieve penitentiaire zorg zijn dan ook niet alleen de gedetineerden gebaat, maar evenzeer de veiligheid in de gevangenen

³ Louis Favril en Anja Dirkzwager – De Psychische gezondheid van gedetineerden in België en Nederland: een systematisch overzicht, Tijdschrift voor criminologie 2019 (61)1, blz 21.

⁴ Therapie in de gevangenis' - Nelle van Damme, zorgteam gevangenis Antwerpen.

en de samenleving in brede zin voor wat betreft zorgkosten, recidive en openbare veiligheid.”⁵ In wat volgt willen we duidelijk maken waarom een detentiehuis hierop een passend antwoord kan bieden. Dit doen we aan de hand van de drie pijlers waarop elk detentiehuis zich baseert, namelijk kleinschaligheid, differentiatie en maatschappelijke verankering.

PIJLER 1: KLEINSCHALIGHEID

1. Wat is kleinschaligheid?

Kleinschaligheid is een breed en rekbaar (soms manipuleerbaar) begrip. Kleinschaligheid kan als volgt worden omschreven:

“Kleinschaligheid is teruggaan naar een niveau waarop de mens zelf meer kan inbrengen, waar hij zich kan uitleven op verschillende gebieden, waar hij gemakkelijk in contact komt met de anderen. Kleinschaligheid staat voor persoonlijk, milieuvriendelijk, democratisch, inzichtelijke opbouw, medeverantwoordelijkheid,...”

Je kunt binnen de pijler ‘kleinschaligheid’ spreken van zowel een kwalitatieve (inhoudelijk) als van een kwantitatieve benadering. We geloven dat beide benaderingen essentieel zijn voor de uitbouw van detentiehuisen.

Bij de **kwantitatieve benadering** hebben we het over ‘klein van schaal’. Leefgroepen voor mensen met een psychische kwetsbaarheid bieden plaats tot 10 bewoners. Een detentiehuis heeft 1 tot 3 leefgroepen. Boven deze aantallen wordt het moeilijk om een detentiehuis te integreren in een sociale omgeving en/of kan de begeleiding van de gedetineerde moeilijker verlopen.

Kleinschaligheid is nodig om duidelijke structuren op te bouwen, die heel eenvoudig in elkaar zitten. Het is zo dat in gevangenissen heel wat processen veel te ingewikkeld en onoverzichtelijk zijn, wat nefast is voor de

integratie van de gedetineerde. Dit geldt des te meer voor gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid. Kleinschaligheid installeren betekent dan:

- van algemene structuren naar een persoonlijk gestructureerd leven op het ritme van de gedetineerde.
- van afhankelijkheid naar meer verantwoordelijkheid.
- van leven buiten de samenleving naar leven in de samenleving.
- van grotere naar kleinere woongemeenschappen.

Het is overduidelijk volgens *Van Gennep* (2007) dat⁶:

- mensen in een kleinere setting zich meer ontwikkelen;
- gedetineerden in kleinere organisaties een hoger niveau van zelfredzaamheid bereiken;
- bewoners in kleine groepen veel meer vooruit gaan op vlak van communicatie en cognitief niveau in vergelijking met grote onpersoonlijke groepen;
- bewoners meer behoefte hebben aan aandacht in grote organisaties.

Een kwantitatieve benadering van kleinschaligheid is geen voldoende voorwaarde. Klein van schaal garandeert niets omtrent de eigenlijke manier van werken. Er moet duidelijk op gelet worden dat **er niet grootschalig gewerkt wordt** in het kleinschalige detentiehuis (doordat men werkt met moeilijke communicatiestructuren, een grote hiërarchie, een onoverzichtelijke werking, enz.).

Toegepast op de doelgroep van gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid: Velen onder hen komen in een vicieuze cirkel terecht tussen zorg en justitie. Ze worden vanuit de gevangenis aangemeld voor een zorgtraject maar de overstap is zeer groot. De kleinschaligheid kan ruimte bieden om hen voldoende voor te bereiden op een volgend traject en verhoogt de kans tot slagen.

⁵Louis Favril en Anja Dirkszager – De Psychische gezondheid van gedetineerden in België en Nederland: een systematisch overzicht, Tijdschrift voor criminologie 2019 (61)1, blz 23.

⁶ VAN GENNEP, A. (2007). *Waardig leven met beperkingen: Maklu.. ‘Hij schetst dit vanuit onderzoeken van Tizard, Klaber, Schroeder, Hennes, Balla en Zigler’.*

2. Bouwstenen voor een kleinschalige werking

De kwalitatieve benadering van kleinschaligheid steunt op vier pijlers, namelijk:

2.1 Goede communicatie, directe informatie

Het lijkt ons belangrijk dat de gedetineerden, hun familie en de begeleiders zoveel mogelijk direct contact kunnen hebben met iedereen binnen het detentiehuis als ze dit nodig vinden. Voor bepaalde personen zullen er vanzelfsprekend grenzen opgelegd worden, maar toch moeten we streven naar een grote openheid op dit vlak.

Qua inhoud en taal zorgen we ervoor dat met de gedetineerde zoveel mogelijk bespreekbaar is en besproken wordt.

Het is voor de gedetineerde mogelijk om een overzicht te houden met de gehele 'ploeg' zowel in de hiërarchische lijn als naar de breedte. Dit verhoogt het gevoel van verbondenheid met het geheel. Daar iedereen, iedereen kent is er een hogere sociale controle en kan men zich moeilijk verstoppen in de grootte van de organisatie. Een kleine voorziening qua schaalgrootte is hier in het voordeel om een gemakkelijker dialoog te ontwikkelen.

De communicatiekanalen binnen deze detentiehuisen moeten uitnodigend genoeg zijn om participatie aan het beleid of aan de deelterreinen ervan mogelijk te maken. Een open beleidsvoering met participatieve communicatiemodellen zijn het streven. Alle betrokkenen hebben hierin hun aandeel. Van hen wordt verwacht dat ze deelnemen aan de realisatie van de 'missie' van het detentiehuis.

De efficiëntie van de communicatie dient regelmatig geëvalueerd te worden. Criteria hierbij zijn:

- Komt belangrijke informatie snel genoeg terecht bij personen die bereikt moeten worden?
- Laat het detentiehuis zich voldoende bevragen?

- Wordt er efficiënt gewerkt en vergaderd? Op welke manier worden de bewoners hierin betrokken?
- Kunnen knopen doorgehakt worden op een voor ieder bevredigende manier?
- Laten belangrijke beslissingen niet te lang op zich wachten?

Een goede samenwerking tussen portier, directie, administratieve medewerkers, logistieke medewerkers, individuele planbegeleiders, huisbegeleiders, ... zal hier een troef zijn, waarbij de gedetineerde in al zijn/haar facetten wordt benaderd.

2.2 Persoonsgerichte, geïntegreerde werking

Qua begeleiding wordt de gedetineerde niet opgedeeld in de aspecten, waarvoor dan steeds weer een specialist nodig is. Ze worden niet alleen als een patiënt beschouwd die behandeld moet worden. Het gaat om volwaardige personen die mogelijk begeleiding nodig hebben op verschillende terreinen om zo hun weg te kunnen vinden binnen de steeds complexere maatschappij.

Kleinschaligheid is in deze context relationeel werken binnen een veilig kader om tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van de gedetineerde.

We laten iemand zich binnen zo'n huis ontwikkelen op een wijze die 'past' bij de gedetineerde. Dat wordt zowel inzake het 'proces' als de 'invulling' gekleurd door de dialoog en niet door vooraf vastgelegde structuren en handelingsschema's.

Het relationele aspect is van kapitaal belang binnen de werking van een detentiehuis. Het gaat om personen (met een gezicht) eerder dan om 'onpersoonlijke diensten'. De besluitvorming moet doorzichtig en duidelijk genoeg zijn, men weet (of kan het zeker weten) wie beslist en waar beslist wordt.

Om te streven naar een totaalbeleid kunnen we ons volgende vragen stellen:

- Gaat de vraag van de gedetineerde niet verloren in de bestaande structuur?

- Heeft het detentiehuis voldoende oog voor de vraag van de gedetineerde en is het detentiehuis soepel genoeg om zich aan te passen aan die vraag?
- Is er aandacht voor de noden van de gedetineerde zowel binnen als buiten detentie?

Het tot stand komen van efficiënte communicatiestructuren, het uitbouwen van een positieve communicatiecultuur in het detentiehuis is een organisch gebeuren. Het maakt mee de dynamiek uit van een detentiehuis dat zich kleinschalig noemt.

2.3 Verantwoordelijkheid

We gaan ervan uit dat alle medewerkers maximaal zeggingskracht hebben over hun eigen taakgebied en hiervoor verantwoordelijkheid kunnen dragen. Het is de taak van iedere medewerker om mee te denken over de totale visie van het detentiehuis.

Op vlak van organisatie van het huis streven we naar een flexibele structuur.

Hiermee bedoelen we als volgt:

- De kleinste ondeelbare eenheid op organisatorisch vlak lijkt ons de relatie 'persoon-persoon', 'jij-ik' te zijn. De kern van het relationele gebeuren ligt op dit niveau;
- We streven naar een open houding van iedereen;
- Een 'harde structuur' is er voor de 'zwakke' momenten. Het wordt aanzien als een uitzondering en dus niet het middel bij uitstek om de dialoog gaande te houden.

2.4 Het belang van regionale inbedding

Doordat het detentiehuis in de regio ingebed is, zijn de kansen veel groter om de overgang te maken naar de maatschappij. Terwijl een klassieke gevangenis eerder afgesloten is van de omgeving, biedt een detentiehuis mogelijkheden om een relatie met de buurt op te bouwen. Zo kunnen er diensten worden aangeboden zoals:

- Onderhoud omgeving (bv gras maaien ...)

- Een sociaal restaurant
- Een naai-en strijkatelier

Lokale inbedding kan er mee voor zorgen dat de buitenwereld op een meer positieve manier kijkt naar de gedetineerden. Zo kunnen op termijn de kansen tot een goede reïntegratie van de gedetineerde worden vergroot bij de herintrede in de maatschappij. Want onbekend is onbemind.

Een kleinschalig detentiehuis dat lokaal is ingebed, maakt het mogelijk dat de weg naar huisvesting, werk en dagbesteding vlotter verloopt. Ook het bereiken van het sociaal netwerk wordt bij een lokale vestiging heel wat gemakkelijker dan bij een gevangenis op grote afstand. Voor mensen met een psychische kwetsbaarheid is het sociaal netwerk zeer belangrijk omdat zij deels gaan instaan voor de zorg na verblijf in detentie. Door het netwerk te blijven betrekken verhoogt de kans op een zinvolle re-integratie.

Omgekeerd zorgt de regionale inbedding ervoor dat organisaties en hulp- en dienstverleners op een meer directe en snellere manier toegang kunnen vinden tot het detentiehuis en zijn bewoners. Gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid hebben in het bijzonder nood aan ondersteuning vanuit de zorg. Op dit moment wordt er al te veel gepingpongged tussen zorg en justitie zonder met elkaar hierover in gesprek te gaan. Een goede samenwerking met zorginstellingen of ambulante diensten kan zorgen voor een meer integrale begeleiding of op zijn minst een goede voorbereiding van de gedetineerden op een terugkeer in de maatschappij.

De regionale inbedding zorgt ervoor dat verschillende organisaties de bewoners kunnen opnemen in hun doelpubliek. Met als meerwaarde dat de bewoners tijdens hun verblijf in detentie ook cliënt blijven na de detentie. Dit verlaagt de kans dat de band met de hulpverlening doorgesneden wordt na detentie.

PIJLER 2: DIFFERENTIATIE

1. Profiel van psychisch kwetsbaren

Zoals eerder al aangegeven richten we ons in deze nota op de specifieke noden van psychisch kwetsbaren binnen de doelgroep van gedetineerden.

We hebben het hier expliciet niet over geïnterneerden, aangezien geïnterneerden niet thuishoren in de gevangenissen. Dit is zo opgenomen in de Wet op internering van 5 mei 2014. In het geval van internering dient **het circuit van de forensische zorg voorrang te krijgen** op het creëren van plaatsen in het reguliere gevangencircuit.

Ook in dat circuit gaan meer en meer stemmen op, om kleinschalig, gedifferentieerd en zo maatschappelijk verankerd mogelijk te werk te gaan. We willen dit dan ook opnemen als een suggestie (zie achteraan deze nota). Maar het betreft een andere strijd.

Binnen de forensische zorg worden verschillende populaties onderscheiden. Een voorbeeld van opsomming kan zijn:

- Mensen met psychotische stoornissen
- Persoonlijkhedenstoornissen
- Behandeling psychopathie
- Verstandelijke beperking
- Ontwikkelingsstoornissen
- Zedendaders

Wij focussen ons in deze nota niet op één bepaalde populatie maar richten ons tot elke gedetineerde met een psychische kwetsbaarheid die -al dan niet tijdelijk- extra zorg nodig heeft.

2. Het juridisch kader

Het juridisch statuut van wetsovertreders met een psychische kwetsbaarheid bevindt zich zowel in het strafrecht als in dat van het gezondheidsrecht.

In de praktijk domineert de strafrechtelijk juridische positie van deze populatie zodanig, dat ruimte voor een prevalerende werking van de

gezondheidsrechtelijke benaderingswijze, afwezig lijkt te zijn.

Els Schipaanboord is PhD-onderzoeker aan de vakgroep Criminologie, Strafrecht en Sociaal recht, Universiteit Gent. Zij deed een onderzoek naar het juridisch kader voor wetsovertreders met een psychische stoornis en naar Europese en internationale standaarden. Zij stuit in haar onderzoek op een labyrint van rechtsinstrumenten. Desondanks maakte zij een analyse waarin verschillende thema's worden belicht.

We richten ons in deze nota op de behandeling. "Wettelijk is geëxpliciteerd dat de gevangenis niet de aangewezen plek is voor deze groep, en dat, indien zij hier wel verblijven, voorzieningen dienen te worden getroffen voor spoedige overplaatsing naar een kliniek voor mensen die kampen met een psychische stoornis. De geconstitueerde bevoegdheidsverlening is dwingend en laat geen beleidsvrijheid over. Voor wat betreft het aspect van behandeling vereist het strafrecht dat minimaal, speciaal ingerichte afdelingen moeten worden voorzien en dan passende behandeling aangeboden en ondergaan kan worden. De gezondheidsrechtelijke instrumenten voorzien niet in een nadere explicatie waaraan de behandeling dient te voldoen. Wel blijken zij voor te staan dat de minst beperkende en minst ingrijpende vorm van behandeling toegepast wordt en dat dit tevens dient te geschieden in de minst restrictieve omgeving. Deze nadere eis laat nog eens te meer zien waarom het ernstig te betwijfelen valt of adequate behandeling voorzien kan worden in psychiatrische annexen van gevangenissen zoals nu in ons land het geval is."⁷

3. Balans tussen zorg en justitie

De verplichte opname van gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid is een gegeven en is min of meer ook een reden waarom men begeleiding zou moeten toevoegen (je sluit mensen niet allen in of op). Begeleiding heeft net als doel het delictgevaar van de persoon in

⁷ T. Vanderbeken, E. Broekaert, K. Audenaert, F. Vander Laenen, S. Vandevelde, W. Vanderplasschen (red.), 2016. Sterktes van

mensen. Sterktegerichte strategieën voor het ondersteunen van mensen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten pleegden., blz.91.

kwestie te verminderen. De kwaliteit van het dagelijks leven is daarbij van groot belang voor de persoonlijke ontwikkeling van de gedetineerde.

Om de begeleiding te kunnen laten werken moeten we focussen op een therapeutische omgeving. Een gevangenis in zijn klassieke structuur kan hier onvoldoende antwoord op bieden. Er is nood aan een balans tussen zorg en controle.

De forensische sociotherapie schuift volgende werkzame elementen naar voor:⁸

- We gaan uit van een holistische mensvisie.
- Belang van dagbesteding.
- Focus op herstel.

In verschillende onderzoeken komt naar voor dat de forensische zorg aan het verschuiven is naar een meer herstelgeoriënteerde zorg.

Goede zorg moet aansluiten bij drie dimensies van herstel: symptomatisch herstel, maatschappelijk herstel en persoonlijk herstel.⁹ Maatschappelijk herstel is zowel gericht naar de samenleving, via re-integratie als naar het relationele, in verbondenheid met anderen.

Deze werkzame elementen kunnen in de structuur van een gevangenis onmogelijk gerealiseerd worden. Een detentiehuis, daarentegen kan hier omwille van zijn drie pijlers wel een antwoord op bieden.

4. Behoeften van mensen met psychische kwetsbaarheid

4.1. Leidende modellen binnen forensische context

Binnen de forensische context komen twee modellen als leidende modellen terug; Namelijk het RNR-model en het Good Lives Model. Beide theorieën hebben als doelstelling te

verduidelijken hoe we het best mensen kunnen helpen stoppen met het plegen van criminaliteit.

Recente internationale ontwikkelingen op het gebied van de forensische geestelijke gezondheidszorg wijzen op de potentie van een sterktegerichte benadering, gericht op de capaciteiten en mogelijkheden van de persoon i.p.v. op zijn of haar tekortkomingen, voor de ondersteuning van personen met een psychiatrische problematiek.

Waar de focus van risicomanagement benaderingen, zoals RNR ligt op het detecteren en veranderen van dynamische risicofactoren, streven sterktegerichte benaderingen naar het creëren van competenties en het aanwenden van de interesses van de persoon en zijn sterktes met een focus op het verminderen van het recidiverisico.

Een bijzonder significante bevinding in de literatuur is dat delictplegers gevoelig zijn voor hulpverleners die interesse laten blijken in hen en die geloven in hun mogelijkheid om hun leven een andere wending te geven.¹⁰ Het behandelen van delictplegers met respect en fatsoen, eerder dan als mogelijke bronnen van 'besmetting' die in quarantaine moeten worden geplaatst, biedt mogelijkheden voor een grotere betrokkenheid in hulpverleningsprogramma's en in de veeleisende opdracht om hun levens een andere wending te geven.¹¹

Het GLM-model is er vooral gekomen om niet enkel te focussen op risico's en terugvalpreventie maar ook op het bevorderen van wat goed loopt. Het is echter niet voldoende dat delictplegers nieuwe vaardigheden verwerven, er moeten ook mogelijkheden zijn waarin ze deze kunnen gebruiken in hun zoektocht naar een betekenisvol en sociaal geaccepteerd leven. Een detentiehuis kan hier een antwoord op bieden.

Het GLM- model kan zich dus ook niet enkel focussen op het individu. Een even belangrijk

⁸ Schaftenaar Petra, 2014. Werkzame elementen van forensische sociotherapie.

⁹ Couwenbergh & Van Weeghel, 2014. Over de brug. Plan van aanpak voor de behandeling en begeleiding bij ernstige psychiatrische aandoeningen. Utrecht: Kenniscentrum Phrenos.

¹⁰ Mc.Neill, Batchelor, Burnett&Knox, 2005.

¹¹ T. Vanderbeken, E. Broekaert, K. Audenaert, F. Vander Laenen, S. Vandevelde, W. Vanderplasschen (red.), 2016. Sterktes van mensen. Sterktegerichte strategieën voor het ondersteunen van mensen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten pleegden., blz.49-50.

aspect is de fysieke en sociale omgeving van de gedetineerde. Mensen zijn interafhankelijk en ze vertrouwen op elkaar om succesvolle en vervullende levens te leiden. Dit betekent effectief dat zowel welbevinden-verhogende als risico-verlagende strategieën rekening moeten houden met de rol van sociale netwerken en de bredere gemeenschap in re-integratie en dat ze nooit mogen veronderstellen dat het eenvoudigweg een vraag is van de individuele delictplegers om een set vaardigheden te leren om hun risico's te managen.¹²

4.2. Institutionele psychotherapie¹³

De institutionele psychotherapie is ontstaan na 1945 vanuit een reactie op de klassieke psychiatrie. Waar men bij de klassieke psychiatrie vertrok vanuit de psychoanalytische inzichten om te werken met diegene die verplicht werd om in instellingen (en dus ook gevangenissen) te verblijven gaat de institutionele psychotherapie ervan uit dat men zich ook moet richten op de instelling zelf.

Daarin komen volgende zaken naar voor:

- De institutionele psychotherapie gaat in tegen de sociale vervreemding van buitenaf en de psychische vervreemding van binnenin.
- De ontmoeting staat centraal. Een vorm van huiselijkheid creëert de mogelijkheid om met anderen in contact te komen.
- Waar in de klassieke instituties altijd wordt uitgegaan van een bepaalde (hulp)vraag wil men de focus verleggen op de dagdagelijkse, gewone activiteiten.
- Een gevangenis kent veel verplichtingen met als doel vooropgestelde uitkomsten. Door dit weg te laten creëert het voor de gedetineerde de mogelijkheid om zichzelf centraal te zetten zonder de verplichting om bij elke activiteit een bepaald doel te bereiken.
- Veiligheid wordt niet gecreëerd door extra maatregelen. Het zijn de interventies van de

aanwezige begeleiders die de veiligheid binnen de groep brengen.

-Voor mensen met een psychotische structuur is het vrijwillige karakter zeer belangrijk en vooral minder dreigend.

-Verantwoordelijkheid: Gedetineerde moet eigenaar kunnen zijn van zijn proces.

- Door de groep zo heterogeen mogelijk te maken kan de individualiteit van elke bewoner naast elkaar staan.

Om de principes van de institutionele psychotherapie te kunnen toepassen kijken we automatisch in de richting van een detentiehuis. De gevangenis als context kan hierin onvoldoende aan tegemoetkomen.

4.3. Trauma-geïnformeerde zorg

Een andere interessante benadering dat meer en meer ingang krijgt is de trauma-geïnformeerde benadering.

Het merendeel van de gedetineerden heeft te maken met trauma's uit het verleden. In het kader van de nodige begeleiding en de opmaak van het reclasseringsplan is het belangrijk te weten wat de noden precies zijn.

De trauma-geïnformeerde benadering stelt mensen in staat om informatie over hun ervaringen vrij te geven als ze daarvoor kiezen, in plaats van dat een behandelaar deze verhalen probeert eruit te wrikken.

Rachael Moss & Claudia Christen-Schneider spreken over 5 principes die hierin gehanteerd moeten worden.

-Keuzevrijheid: De mogelijkheid om zelf te kiezen wanneer ze de stap willen zetten om informatie te delen.

---

¹² T. Vanderbeken, E. Broekaert, K. Audenaert, F. Vander Laenen, S. Vandeveldde, W. Vanderplasschen (red.), 2016. Sterktes van mensen. Sterktegerichte strategieën voor het ondersteunen van mensen met een psychiatrische problematiek die strafbare feiten pleegden.

¹³ Vanrooy J. , 2019. Een ontmoeting met institutionele psychotherapie.

- Veiligheid: Enkel en alleen in een fysiek en psychisch veilige omgeving zijn mensen bereid om te spreken over hun verleden.

-Betrouwbaarheid: Dit richt zich op de mate van transparantie. Belangrijk om de gedetineerde voldoende te informeren over elke stap die wordt genomen.

-Samenwerking: De gedetineerde is eigenaar van zijn proces. Het gaat over een samenwerking waarbij iedereen van evenveel waarde is.

-Empowerment; We stimuleren de gedetineerden om hun eigen kracht te vinden en dit te activeren.

Meer info kan je vinden via onderstaande site:

<https://www.gov.scot/publications/trauma-informed-practice-toolkit-scotland/>

Het hoeft geen uitleg dat dergelijke benadering in de structuur van een gevangenis quasi onmogelijk kan gerealiseerd worden.

4.4. Werken met ervaringsdeskundigen¹⁴

In het boek 'Sterktes van mensen' wordt ook gesproken over de ervaringsdeskundigheid binnen een forensische zorgcontext als voorbeeld van herstelgerichte ondersteuning. Waar ervaringsdeskundigheid in de gewone geestelijke gezondheidszorg al regelmatig wordt gebruikt (Vlaams: [Globaal Plan Ervaringsdeskundigheid](#), [netwerkniveau: inspiratietekst Netwerk GGZ Kempen](#)) is dit concept in de forensische sector eerder beperkt. Vooral vanuit het idee van risicomanagement en de nood aan controle zie je hier weinig evolutie. Desondanks wordt de meerwaarde van het werken met ervaringsdeskundigen als zinvol ervaren. Alleen moet hiervoor de juiste cultuur gecreëerd kunnen worden en een gevangenis als structuur beantwoordt hier niet aan. Een detentiehuis kan omwille van zijn kleinschaligheid forensisch herstel bewerkstelligen en ruimte geven aan

ervaringsdeskundigen. Gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid vinden op die manier ruimte om te werken aan persoonlijk herstel, vanuit een krachtgerichte visie.

Binnen de geestelijke gezondheidszorg krijgt de meerwaarde van het verbinden van ervarings- en professionele kennis reeds meer (h)erkenning, naast professionele kennis krijgt ervaringskennis zo ook meer en meer een gelijkwaardige plaats binnen deze sector. Dit daagt verder uit om te blijven reflecteren en leren vanuit verschillende perspectieven en ervaringen. Bovendien kan een ervaringsdeskundige de participatie van de gedetineerden bevorderen en indien nodig een brugfunctie uitoefenen om bewonersperspectieven te verduidelijken. Het werken met een ervaringsdeskundige wordt vaak laagdrempeliger ervaren. Ze bieden vaak hoop en toekomstperspectief en kunnen herstel bevorderen. De openheid, gelijkwaardigheid en herkenbaarheid is vaak groot tussen ervaringsdeskundigen en gedetineerden. Een ervaringsdeskundige kan ook goed aansluiten bij de leefwereld van gedetineerden, vaak desondanks er een leeftijdsverschil is. Op die manier kan een ervaringsdeskundige een belangrijke aanvullende schakel vormen in het aanbod = complementariteit.

Ook binnen de forensische sector zouden ervaringsdeskundigen kunnen ingeschakeld worden in verschillende rollen om zo vanuit hun specifieke expertise o.a. een bijdrage te leveren aan het herstelproces van de gedetineerde. Het is hierbij belangrijk aandacht te hebben voor de diversiteit die onder de noemer van ervaringsdeskundige valt. Er zijn immers heel wat verschillen mogelijk wat betreft opleidingsniveau, draagkracht en veerkracht, statuut (betaald of vrijwillig), rol en functie.

---

¹⁴ Met dank aan Bart Buyens - Ervaringsdeskundige

4.5. Rol van context in zorg voor gedetineerden met psychiatrische kwetsbaarheid

Begin de jaren '70 kwam de 'vermaatschappelijking van de zorg' op gang wat duidt op meer focus op de re-integratie in de maatschappij en dus meer verantwoordelijkheid bij de directe sociale omgeving ter ondersteuning bij het opnemen van de opdracht tot re-integratie. Dit lijkt de evidentie zelve maar dit legt evengoed wel een druk op de directe sociale omgeving in die zin dat van hen veel verwacht wordt. Zij voelen zich hier niet altijd toe geschoold of opgeleid, ze komen hierdoor soms in een dubbele rol terecht van enerzijds beschermer maar anderzijds ook controleur.

Een nauw contact creëren met de directe sociale omgeving en betrokkenheid van in het begin is cruciaal om de re-integratie maximaal te laten verlopen. De gevangenis als context is hiertoe niet ideaal. Een detentiehuis kan mogelijkheid creëren om momenten te organiseren voor familieleden van delictplegers met psychische kwetsbaarheid om hen te informeren over de stappen die worden genomen. Er kunnen momenten georganiseerd worden waarbij familieleden met elkaar in gesprek kunnen gaan over de ervaringen die zij ondervinden in het ondersteunen van hun 'naaste'.

Het sociaal netwerk moet optimaal betrokken worden door bijvoorbeeld buiten(speel)ruimte te voorzien, door ruimtes te ontwerpen waar gezinnen comfortabel kunnen samen zijn, waar samen kan gekookt en gegeten worden of waar kinderen kunnen knutselen of een gezelschapsspel kunnen spelen met hun ouders.

De ligging en de infrastructuur van een detentiehuis dient rekening te houden met de sociale ecologie. Op die manier wordt het principe van de nabijheid waargemaakt en het sociaal netwerk van de gedetineerde komt niet onder druk te staan.

5. Begeleiding

Specificiteit van de begeleiding binnen een detentiehuis voor mensen met een psychische kwetsbaarheid.

Op basis van bovenstaande kunnen we stellen dat gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid vooral nood hebben aan een context die ruimte voorziet om te werken aan hun problematiek, of ruimte om een manier te zoeken om hiermee om te gaan. De trauma-geïnformeerde benadering toont aan dat een sfeer van zekerheid en vertrouwen voorop moet staan. De individueel planbegeleider zien we hierin als de centrale figuur. De gedetineerde krijgt de kans om samen met de individueel planbegeleider een realistisch oplossingsplan op te maken. De individueel planbegeleider treedt hierbij op als ondersteuner, betreft externe diensten om een aanbod te doen aan de gedetineerde en betreft met goedkeuring van de gedetineerde de sociale context, waar mogelijk en nuttig. Tevens rapporteert hij/zij aan de overheden, maar enkel over aangelegenheden die in het oplossingsplan zijn aangeduid.

Het plan zal verschillen afhankelijk van de fase waarin de gedetineerde zit. Een samenwerking met diensten buiten het detentiehuis is dan ook essentieel om tegemoet te kunnen komen aan de noden van de gedetineerde.

De individuele planbegeleider volgt de gedetineerde doorheen de verschillende fasen van detentie. Het verleden (en dus ook de feiten) van de gedetineerde kunnen niet worden teruggedraaid, toch kan een detentiehuis de gedetineerde zo optimaal mogelijk ondersteunen in de erkenning en aanvaarding ervan, om haar toekomst verder vorm te geven. Het plan is toekomst-georiënteerd, herstelgericht en vertrekt vanuit de mogelijkheden van de gedetineerde om na te gaan wat nodig is om een gewenste toekomst uit te bouwen. Het dient als gids voor de reïntegratie van de gedetineerde in de maatschappij en wordt opgemaakt in de eerste weken na aankomst in het detentiehuis.

Verantwoordelijkheid

Het teruggeven van verantwoordelijkheid staat centraal in de begeleiding van de gedetineerde. De mogelijkheid om zelf eigenaar te zijn het proces maakt de kans op het welslagen van een

behandeling groter. In de klassieke detentiecontext wordt de zelfstandigheid en verantwoordelijkheid van gedetineerden grotendeels afgenomen.

Een uitbreiding van de verantwoordelijkheid wordt vaak belemmerd door het logge gevangenisstelsel, maar ook omdat men ervan uitgaat dat gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid hier niet in zullen slagen. Zo komt men terecht in een vicieuze cirkel van aangeleerde hulpeloosheid. Het is belangrijk om die neerwaartse spiraal om te keren en hen in detentie de controle terug te geven over zichzelf. Onlosmakelijk moeten we hier de mogelijkheid tot 'herval' ook opnemen als deel van het proces. Al te veel worden gedetineerden afgestraft in een periode van herval. Maar dit is noodzakelijk binnen een proces van herstel. We zien de individueel planbegeleider hier als een belangrijke vertrouwenspersoon.

Nood aan structuur

Het samenleven in groep vraagt een bepaalde mate van structuur. Voor gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid dienen we rekening te houden met de singulariteit binnen de groep.

- Een detentiehuis voor deze doelgroep zorgt ervoor dat het dagprogramma kan worden aangepast aan de gedetineerde in plaats van aan het gevangenisstelsel;
- In een detentiehuis leeft men samen in een kleine groep, waardoor de rust beter gegarandeerd kan worden;
- Beweging blijft voor iedereen een belangrijk onderdeel om gezond te blijven. Door de maatschappelijke verankering kan de gedetineerde op regelmatige basis bewegen of sporten in de buurt of in een gedeelde sporthal.

Zinvolle dagbesteding

Een zinvolle dagbesteding krijgt vorm door opleiding, vorming, cursussen, workshops, tewerkstelling en deelname aan het samenleven

binnen én buiten het detentiehuis. Het beschikt over voldoende ruimte, zowel binnen het detentiehuis als buiten, om activiteiten te ontwikkelen (vb. werk en opleiding in samenwerking met de buurt).

De gedetineerden moeten, wanneer het veiligheidsniveau het toelaat, op een flexibele manier gebruik kunnen maken van de faciliteiten van het huis en van de buurt. Dit kan betekenen dat men naargelang het oplossingsplan een opleiding kan volgen in een school in de buurt, via e-learning of via de centrale examencommissie. Het detentiehuis kan bijvoorbeeld een kruidentuin onderhouden waarbij omwonenden ook gebruik kunnen maken van de planten. Een traiteurdienst /restaurant waar iedereen zijn/haar aankopen kan doen. Een gedeelde keuken die een opleidingsinstituut kan gebruiken voor opleidingen als kok of restauranthouder. Of een polyvalente zaal die dienst kan doen voor mensen in de omgeving.

De mogelijkheden op het vlak van dagbesteding zijn dus afhankelijk van de locatie en de noden van de omgeving. Daarom wordt de locatie van het detentiehuis best gekozen in functie van een goede match tussen de noden van de doelgroep en deze van de buurt.

Samenleven in groep

De gedetineerde met zijn individueel plan stapt bij een detentiehuis binnen een gemeenschap. Het is belangrijk dat de manier waarop er samen geleefd wordt een meerwaarde kan geven en zingevend kan werken voor de gedetineerde. Dit kan bijvoorbeeld door zichzelf te leren uitdrukken binnen de groep, verantwoordelijkheden op te nemen. Leren welke waarden iemand belangrijk vindt en hoe je daarmee kan omgaan, hoe om te gaan met conflicten, enz. De gedetineerde bepaalt zelf in samenhang met de groep het tempo waarop en hoe er geparticipeerd wordt in dit collectief. Dit stimuleert reflectie over keuzes, tempo en menselijke relaties die de persoon hierin wil aangaan. Zodra iemand in dat collectief stapt, wordt hij of zij begrensd door hoe het samenleven georganiseerd wordt. Dit kan heel wat conflicten en moeilijkheden met zich

meebrengen maar ze maken onlosmakelijk deel uit van het samen leven.

We vinden het nodig en nuttig om te bepalen welke opdracht het collectief hierin heeft. Een collectief biedt structuur, een bepaalde mate van veiligheid en het biedt vooral ook een voedingsbodem voor het sociaal en informeel leren tussen de betrokkenen. Het leren van elkaar is een manier van zelfontwikkeling. Het herstellen van ontwrichtingen is hierbij eveneens belangrijk. Zo wordt onderling bepaald hoe er wordt samengeleefd na een destructieve actie van een individu, wordt er onderling bepaald hoe er wordt samengewerkt met de buurt om het collectief te verbeteren en kan door middel van overlegmogelijkheden het collectief van het detentiehuis worden versterkt.

6. Oplossingsplan

Detentiehuisen maken gebruik van een oplossingsplan. Dit is de leidraad en het werkinstrument om een penitentiair traject vorm te geven. Het doel van elk oplossingstraject is het opbouwen van een sociaal netwerk rond de veroordeelde en het creëren van een rol voor de bewoner binnen de samenleving. Het plan focust enerzijds op het ondersteunen van wat goed loopt en anderzijds op het aanvullen van nieuwe oplossingen of hulpbronnen voor de realisatie van de reïntegratie. Het plan creëert van bij aanvang duidelijkheid over zowel inhoudelijke als tijdsvoorwaarden voor detentie en reclassering. Een beknopte omschrijving van de huidige situatie en een weergave van de juridische situatie, vonnissen en feiten dienen als basis voor het op voorhand te bepalen en te volgen tijdsplan. Deze omschrijving dient voor het toekennen van uitgangsvergunningen, verloven, elektronisch toezicht of beperkte detentie, voorwaardelijke invrijheidstelling en het strafeinde. Daarna worden de reeds aanwezige oplossingen en noden gedetecteerd op het vlak van huisvesting, inkomen, sociaal netwerk en rol in de samenleving. Op basis daarvan wordt – in functie van een reïntegratieplan – een detentieplan opgesteld. Dit alles wordt uiteindelijk samen weergegeven in een

overzichtelijk tijdsplan. De tijdsbepalingen worden zo vroeg mogelijk vastgelegd en kunnen alleen gewijzigd worden wanneer de gedetineerde de voorwaarden niet naleeft waartoe hij zich in het plan heeft verbonden.

Een voorbeeld van een oplossingsplan is te vinden via deze link: www.dehuizen.be/oplossingsplan.html

7. Personeelsplan

Het personeel staat in voor de opmaak en uitvoering van het oplossingsplan en voor een goede werking (op vlak van samenleven, veiligheid, ...) binnen een detentiehuis. Het personeelsplan omvat hiervoor de nodige selectiecriteria en functieprofielen voor het personeel. De personeelsvisie dient aan te sluiten bij de principes van kleinschaligheid, differentiatie en nabijheid. Dit project kan pas slagen met een aangepaste personeelsstructuur om de juiste mensen aan boord te halen, hen verder op te leiden en ontwikkelingskansen te bieden, ... waardoor het werken in een detentiecontext haalbaar en zinvol is. Ook het personeelsbeleid dient gericht te zijn op een oplossingsgerichte detentie, waarin zowel zorg als veiligheid van alle betrokkenen gelijke aandacht verdienen. Zorg en veiligheid dienen structureel verankerd te zijn in het organogram, de overlegstructuur en de functieprofielen. Er wordt principieel gekozen om oplossingsgericht te werken met mensen. Belangrijk is dat al het personeel een basishouding heeft waarin volgende elementen essentieel zijn: positief mensbeeld, respect voor mensenrechten, bereidheid tot zelfreflectie en intervisie. De detentiehuisen moeten maximaal aansluiten bij de diensten die in de samenleving (liefst in de directe omgeving) aanwezig zijn. Gedetineerden moeten zoveel mogelijk de diensten, organisaties en instellingen gebruiken waar elke vrije burger ook beroep op doet. Dit moet het uitgangspunt zijn. Pas indien het organisatorisch onmogelijk blijkt om aan te sluiten op het gewone circuit kan bekeken worden om parallelle diensten intern aan te bieden. De bestaande diensten uit de

samenleving worden binnen dit concept dus maximaal geresponsabiliseerd.

Een transparante organisatiestructuur met duidelijk omschreven functieprofielen geeft de mogelijkheid aan het personeel om elk vanuit zijn specifieke functie tot een gepersonaliseerde begeleiding op maat te komen. Het personeelsplan vertrekt van de noden van de gedetineerde, zonder daarbij het organisatorische geheel uit het oog te verliezen.

Funcities

In een detentiehuis worden verschillende functies voorzien:

- De portiersfunctie is altijd ingevuld, 365 dagen, alle uren van de dag en de nacht. De hoofdpdracht is toezicht houden op het in- en uitgaand verkeer van mensen en goederen;
- De huisbegeleider waakt over de goede orde en de samenlevingsvoorwaarden. Hij/zij is gebonden aan één huis;
- De individueel planbegeleider maakt samen met de gedetineerden een oplossingsplan op volgens de hierboven beschreven aanwijzingen en zorgt ook voor de uitvoering ervan. Hij/zij betreft diensten uit de samenleving om een aanbod aan te bieden aan de gedetineerde. Hij/zij rapporteert aan de overheden, maar enkel over aangelegenheden die in het oplossingsplan zijn aangeduid. Hij/zij is gebonden aan een caseload en volgt de gedetineerde ook op in de volgende fasen van de strafuitvoering (BD, ET, VI);
- De uit de samenleving gecontracteerde begeleider (psychiater, Beleidsarts Forensische Zorg, arbeidsbemiddelaar, onderwijzend personeel, hulpverlener, sport-monitor, ...) werkt volgens de eigen deontologie en rapporteert niet aan de overheden. Afhankelijk van de specifieke noden stapt de gedetineerde in op het bestaande aanbod van diensten uit de samenleving en doet dit zoveel mogelijk buiten het detentiehuis. Slechts indien dit

laatste niet mogelijk is, komen de diensten binnen in de detentiehuizen;

- De directeur is hiërarchische meerdere van de eerste vier. Hij/zij waakt erover dat de samenwerkingsafspraken nageleefd worden en dat de gecontracteerde diensten uit de samenleving hun verantwoordelijkheid opnemen, zowel op vlak van de begeleidingsaspecten als op vlak van de detentie-invulling (bv. vrijetijdsbesteding, ontspanning, sport). Dit personeelsplan is geen statisch gegeven. Het evenwicht tussen toezicht en begeleiding zal per huis verschillen, afhankelijk van de doelgroep en de werking.
- Ervaringsdeskundigen in dienst van het detentiehuis (zie supra 4.4.).

De bezetting van een detentiehuis hangt af van het veiligheidsniveau, van het programma en van de ruimtelijke setting.

8. Differentiatie in beveiliging en architectuur

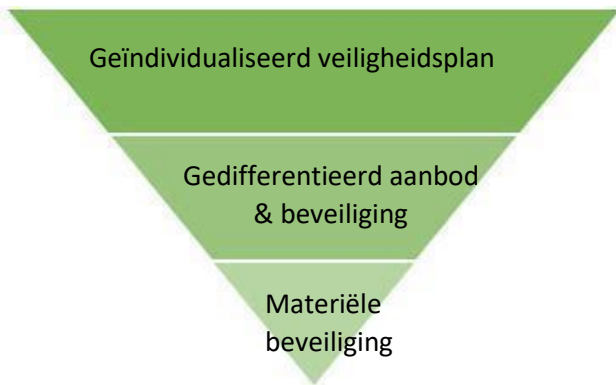
Begeleiding en architectuur zijn binnen deze context heel nauw verwant. Architectuur speelt een hoofdrol in het creëren van begeleidingsmogelijkheden. De manier waarop we met elkaar omgaan wordt mede bepaald door de architecturale context waarin we ons bevinden.

8.1 Beveiliging

Veiligheid is het resultaat van een goed, geïndividualiseerd oplossingsplan. Om die individuele oplossingsplannen waar te maken, is er dus nood aan een gedifferentieerd aanbod, gaande van ondersteuning naar zelfstandigheid. Dat uit zich in gedifferentieerde regimes, waarbij de ene meer ondersteuning bieden (bv. met alcohol- en drugstesten in het kader van het oplossingsplan) en andere meer zelfstandigheid bieden, en alle schakeringen daartussen. Soms houdt dit materiële of fysieke vertalingen in. Een detentiehuis dient daarom ook gedifferentieerd te worden in architectuur.

Binnen een detentiehuis spreken we over een *dynamic security*, d.w.z. een beveiliging die is aangepast aan de specifieke situatie. Dit werkt bevorderlijk voor een positief klimaat.

De Raad beveelt het gevangeniswezen aan om zoveel als mogelijk gebruik te maken van middelen zoals verlof, open- en halfopen regimes om een goede overgang te maken van detentie naar vrijheid om stigma's te minimaliseren, om het contact met het sociaal netwerk in een zo vroeg mogelijk stadium te herstellen en de impact van detentie van ouders te minimaliseren.

8.2 Differentiatie in architectuur

Als de detentie van een materiële beveiliging noodzakelijk maakt dan moet dit een zodanige architecturale vertaling krijgen dat de interactie met de omgeving gerespecteerd blijft. Het verdient aanbeveling om de veiligheid op een dynamische wijze te organiseren.

Wat is er voor alle detentiehuisen minimaal nodig:

- Inkom (tocht/veiligheidssas, controle-handscanner- fouille + lockers, wachtruimte/san) +
- daaraan gerelateerd administratie (intake en bezoekersbalie, dossiers, beeldschermen, bewakingscamera's: plaats voor 2 personeelsleden)
- personeelsruimte (m/v, sanitair, lockers, douche, vergaderruimte)
- dokterskabinet - EHBO-post/ medicatie berging

- bezoekersruimte (partner, ouders, kinderen, ... privacy, binnen en buitenruimte, kitchenette, sanitair)
- indoor of outdoor sport- en speelruimte
- interactief of gedeeld programma met de omgeving
- beschutte parkeerruimte voor (e-)bikes tot (e-)auto's voor personeel (begeleiders, therapeuten, lesgevers, ...), bewoners en bezoekers.

Voor detentiehuisen met hoge beveiliging dient voorzien te worden:

- 7 à 10 individuele kamers die van buiten afsluitbaar zijn, met toilet, wastafel/ douche, telefoon.
- keuken met berging en eetruimte
- zitruimte, plaats voor computer en tv, bib.
- wasruimte (plaats voor wasmachine, droogkast, strijk: kleding, handdoeken, bedlinnen)
- fitnessruimte (opvouwbaar toestellen)
- muziekkamer/ stiltekamer (eventueel voor beoefening van religie).
- prikkelarme of time-outruimte.
- therapie- en leslokaal (inwisselbaar met bv. eetruimte/kamer en woonruimte/ kamer wanneer deze niet gebruikt worden, op voorwaarde dat deze visueel en akoestisch afsluitbaar zijn en individueel bereikbaar; je gaat niet doorheen een eetruimte die op dat moment gebruikt wordt als leslokaal naar een zitruimte die je gaat gebruiken als therapieruimte)
- klein verhard sportveld en groene ruimte (met ruimte een kruiden- of groententuin).
- 24/24 7/7 aanwezigheid van begeleiding = aparte kamer voor 1 personeelslid
- In de afdeling hoge beveiliging is een nachtpermanentie voorzien 7/7 die ook in de collectieve permanentie of toegangscontrole voorziet.

In een **halfopen detentiehuis** volgen de gedetineerden overdag een opleiding of gaan ze

uit werken, wat een impact heeft op de bezettingsgraad van bovenstaande collectieve ruimtes.

Een **open detentiehuis** voorziet individuele woongelegenheden (studio's) voor maximaal 10 gedetineerden.

De gedeelde functies zijn afhankelijk van de mogelijkheden inzake doelgroep, veiligheidsniveau en locatie.

PIJLER 3: MAATSCHAPPELIJKE VERANKERING

1. Het detentiehuis en zijn omgeving

Gelet op de bijzondere noden van gedetineerden met een psychische kwetsbaarheid, moet in de keuze van de locatie extra aandacht gaan naar:

- Nabijheid gezin, familie of vlotte bereikbaarheid van en naar het detentiehuis.
- Nabijheid zorginstellingen, ambulante zorgverstrekkers of bereikbaarheid via openbaar vervoer, eigen vervoer voor open of halfopen. Voor gesloten afdeling: ruimte voor educatie in het detentiehuis.
- Mogelijkheid tot dagbesteding in de buurt voor open of halfopen. Voor gesloten afdeling: ruimte voor dagbesteding in het detentiehuis.
- Extra aandacht voor perceptie van beveiliging gesloten afdeling: visuele aanwezigheid in omgeving.

2. Dubbel gebruik van ruimtes

Dubbel gebruik van ruimtes komt zowel aan de specifieke functies van het detentiehuis als aan de maatschappelijke nood aan duurzaamheid tegemoet. De bemerking dat telkens onderzocht dient te worden welke ruimtes voor meerdere

programma's kunnen ingezet worden, is cruciaal voor de haalbaarheid van de infrastructuur van een detentiehuis. Dat dubbel gebruik dient niet beperkt te worden tot de interne werking van het detentiehuis. Er dient expliciet onderzocht te worden welk aanbod van ruimtes (leslokalen, speelruimte, crearuimte, parkeergelegenheid, sportinfrastructuur, ...) ingezet kan worden voor dubbel gebruik. Dit zowel door gebruikers van het huis als door buurtbewoners. Verder dient er ook onderzocht te worden wat hiervan de impact is, niet enkel op het beheer van die ruimtes maar vooral op de locatie ervan en de visuele aanwezigheid ervan in het stedelijk beeld.

Dat dubbel gebruik kan zowel passief als actief zijn: ruimtes kunnen door de buurtbewoners gebruikt worden wanneer deze niet in gebruik zijn door bewoners van het detentiehuis of buurtbewoners en bewoners van het detentiehuis maken in de optiek van reïntegratie gelijktijdig gebruik van bv. een polyvalente ruimte. Deze opvatting rond meervoudig gebruik van ruimtes kadert in een visie omtrent duurzaamheid. Duurzaamheid betekent daarbij niet enkel het beperken van de ecologische voetafdruk of energetisch omspringen met het gebouw (warmte-isolatie, hergebruik regenwater, zonnepanelen, enz.). Het gebouw dient bovendien flexibel opgevat te worden: het dient te kunnen evolueren naar een ander type van detentiehuis of op termijn naar een andere functie.

3. Keuze van de geschikte locatie

Een eerste stap bij het opstarten van een detentiehuis is het kiezen van een goede locatie. Om potentiële locaties met elkaar te vergelijken kan gebruik gemaakt worden van een raamwerk waarin parameters die invloed hebben op de locatiekeuze geplaatst worden. Op basis van de Choosing by Advantages - methodiek (CBA) worden de voordelen van deze parameters voor verschillende locaties opgelijst en kan de meest geschikte locatie bepaald worden.

Dit raamwerk kan geraadpleegd worden via volgende link:
https://dehuizen.be/files/Sarah_Holbrouck.pdf

4. Buurtplan: welcome to my backyard

Het buurtplan moet de sociale, economische en/of culturele verbinding met de buurt voor het detentiehuis verzekeren en voorziet onder andere een 'Welcome in my backyard' (WIMBY)-draaiboek.

Een detentiehuis maakt deel uit van de buurt en moet er dus ook een functie in vervullen. Dit kan veel vormen aannemen, zoals bijvoorbeeld een groentewinkel waar producten van het huis verkocht worden, gedeelde polyvalente ruimtes, de uitbating van een cultureel centrum, een sociaal restaurant.

Dit kan door middel van actieve ('samen gebruiken') of passieve (timesharing) interactie. Het is hierbij nuttig om aansluiting te zoeken bij concrete noden in de buurt. Hieronder volgen belangrijke aanbevelingen voor de inplanting van een detentiehuis in een concrete omgeving. Deze aanbevelingen zijn gedistilleerd uit breed en internationaal onderzoek naar successen en mislukkingen bij het inplanten van huizen voor moeilijke doelgroepen. De bevindingen werden vervolgens herschreven in functie van de bijzondere doelgroep van daders van strafbare feiten. Elk van deze aanbevelingen dient au sérieux genomen te worden. De kern van een goede verankering in de buurt bestaat uit het wederzijds belang van samenleven enerzijds en goede strafuitvoering anderzijds. Een detentiehuis dat een sociale, economische of culturele functie vervult, is een meerwaarde voor de buurt en een noodzakelijke meerwaarde voor de reïntegratie van de gedetineerde.

Volgende aanbevelingen:

- Verbind een toegevoegde meerwaarde voor de buurt aan het detentiehuis en neem dit mee in het communicatieproces. Ga na wat de buurt nodig heeft. Richt hier eventueel een werkgroep voor op;
- Maak duidelijke afspraken met de gemeente en specifieke diensten over welke rol iedereen op vlak van communicatie speelt. Zo vermijdt men dat een inconsistente boodschap naar de burgers uitgaat;
- Start de communicatie vanaf het moment dat zekerheid bestaat rond de opening van een detentiehuis en vooraleer (eventuele) werken van start gaan;
- Zorg voor regelmatige berichtgeving over de stand van zaken tijdens de periode
- tussen de aankondiging en de werkelijke opening van het detentiehuis, alsook tijdens de uitbating ervan.

Het 'Welcome to my backyard'-draaiboek kan worden geraadpleegd op¹⁵

https://www.dehuizen.be/docs/Nimbyprobleem_bij_detentiehuizen.pdf.

5. Realisatie van een detentiehuis

Drie elementen moeten voor de opstart van een detentiehuis minimaal voorzien worden: een locatie, een organisatie rond die locatie die het detentiehuis zal runnen en een lokaal bestuur om de realisatie te faciliteren. Het initiatief om een detentiehuis op te starten in een bepaalde gemeente, komt erg verschillend tot stand. Soms nemen medewerkers van een nabijgelegen gevangenis (aalmoezeniers, moreel consultants, directeurs, ...) het voortouw, soms is een stadsbestuur de trekker. Vzw De Huizen helpt enkel in het tot stand komen van communicatie en in het verstrekken van zoveel mogelijk informatie over alle aspecten van (het inplanten van) een detentiehuis. Een initiatiefnemer kan dan wel de drive zijn achter een goed project,

---

¹⁵ DEPRez, A. (2014). Communicatiestrategie tegen het NIMBYprobleem bij detentiehuizen. Verhandeling ingediend door

Ambre Deprez, bij het eindexamen voor de graad van Master in de criminologische wetenschappen.'

maar heel veel aspecten moeten uitgewerkt worden.

SUGGESTIES

1. Detentiehuis voor mensen met een internering¹⁶

Een detentiehuis kan een antwoord bieden voor mensen met een psychische kwetsbaarheid. Maar we mogen niet vergeten dat mensen met een interneringsstatuut, ondanks de vele inspanningen uit het beleid, het ontstaan van de FPC's, opnieuw meer en meer in de klassieke gevangenis terecht komen.

Deze tendens zou mogelijks het gevolg kunnen zijn van een toename aan psychiatrische onderzoeken bij mensen die voor een rechter moeten verschijnen. Daarbij is het mogelijk dat rechters vaker geneigd zijn om een internering uit te spreken met de veronderstelling dat mensen dan sneller in het zorgcircuit worden opgenomen. Dit zou op zich een positieve evolutie kunnen zijn, maar in de praktijk wordt pijnlijk duidelijk dat onze maatschappij en onze huidige hulpverlening daar nog niet op voorzien zijn. Het grote tekort aan forensische psychiaters, de moeilijke doorstroom na een behandeling in FPC of medium security, de lange wachtlijsten voor een opname in een algemeen ziekenhuis en het stigma rond internering bij de reguliere hulpverlening zijn hier maar enkele voorbeelden van.

Uit bovenstaande tekst komt duidelijk naar voor dat mensen met een psychische kwetsbaarheid niet thuis horen in de gevangenis. Mensen met een internering hebben per definitie een psychische kwetsbaarheid en zouden zelfs niet in de gevangenis mogen verblijven. Toch kan opgemerkt worden dat veel mensen met een internering al jaren in de justitiële draaimolen zitten en hier steeds moeilijker uit geraken. In de praktijk is dit vaak het gevolg van een psychiatrisch herval – hetgeen losstaand is van

een herval in delictgedrag – waarbij normaal gezien de zorg voor die persoon zou moeten opgeschaald worden. Als iemand met een (langdurige) ziekte naar de dokter gaat met bijkomende of ernstigere klachten dan voorheen, wordt deze ook niet aan de deur gezet, maar is bijkomende behandeling net aangewezen. Echter, mensen met een interneringsstatuut waarbij sprake is van een psychiatrische crisis worden vaak teruggestuurd naar de gevangenis. Hierdoor wordt hun zorgtraject onderbroken en verliezen ze enerzijds de banden met hun persoonlijk netwerk en anderzijds de connectie met hun hulpverleningsnetwerk buiten de gevangensmuren.

Waarom zouden detentiehuizen een oplossing kunnen bieden voor mensen met een interneringsstatuut? Via lokale detentiehuizen kunnen mensen uit de buurt ervaren dat mensen met een internering ook maar gewoon mensen zijn, die zoals iedereen proberen hun leven terug op de rails te krijgen. Het is door met elkaar in contact te gaan dat het stigma rond internering kan veranderen. De drempel om een detentiehuis binnen te gaan is letterlijk én figuurlijk kleiner dan de drempel om een gevangenis binnen te gaan. Ook de connectie met reguliere diensten uit de buurt zal makkelijker kunnen opgebouwd worden en/of behouden blijven (bij terugkeer) via een detentiehuis. Dit kan ervoor zorgen dat de deur bij de reguliere zorg makkelijker open gaat voor mensen met een internering. Dit kan op zijn beurt zorgen voor minder druk op de wachtlijsten binnen de forensische zorg en bijdrage tot het ultieme doel. Namelijk dat mensen met een psychische kwetsbaarheid zo snel mogelijk de zorg krijgen die ze nodig hebben en verdienen. Door de kleinschalige en buurtgerichte werking kunnen detentiehuizen dit bieden. Een gemakkelijker doorstroom naar ambulante zorg (o.a. door dalen stigma, partnerschap tussen het detentiehuis en zorginstellingen, en laagdrempelige wijkgerichte geestelijke gezondheidszorg), gemakkelijker vinden van betaalbare woningen, etc.

---

¹⁶ Met dank aan Marijn Laenen – begeleider bij de mobiele equipe internering.

Met dank aan de voltallige werkgroep om deze nota mee te helpen realiseren:

Dirk Bryssinck (Villa Voortman)

Lutgart Dumoulin (aalmoezenier gevangenis Oudenaarde)

Katrien Verheyen(PSD Antwerpen)

Sarah Rombouts (PSD Antwerpen)

Marijn Laenen (Mobiele Equipe Internering)

Eva Gilis (samen plannen VZW)

Aurelie Lebrun (VZW De Huizen)

Kim Geens (teamleider VDAB + lid VZW De Huizen)

Sofie Hesbain (U-turn Antwerpen)

Valentijn Dekeyser (Zorg gevangenis Merksplas)

Bieke Deloof (lid VZW De Huizen)

Sylvie Vanneste (groep Intro VZW)

Kaat Van Houdt (Moderator)

Annabel De Kimpe (zorgpsycholoog gevangenis Merksplas)

Joachim Deridder (zorg gevangenis Merksplas)

Jef Smits (aalmoezenier gevangenis Antwerpen)

Thomas Baeckens (VZW rode Antraciet)

Stijn Vandevelde (Universiteit Gent)

Nellie Bencherif (Universiteit Gent)

Manu Pintelon (Coördinator VZW De Huizen)

Bart Buyens (ervaringsdeskundige stafmedewerker GGZ De Kempen)

Leen De Neve (PC Dr. Guislain)

Hans Claus (secretaris VZW De Huizen)

Marlies Gailliaert (Coördinator VZW De Huizen)